

В. І. Ульяновський

Аркас Микола Миколайович

АРКАС Микола Миколайович (26. 12. 1852(07. 01. 1853), Миколаїв – 13(26). 03. 1909, там само) – композитор-аматор, культурно-освітній і громадський діяч, історик-аматор, меценат, землевласник. Батько [М. Аркаса](#) (1880–1938), дід [М. Аркаса](#) (1898–1980). Закін. Одес. приватну гімназію Стародубцева та природознавче відділ. фіз.-мат. факультету Новорос. університету в Одесі (1875). У студент. роки був актором-аматором в «Одеському новому театрі» М. Кропивницького. Служив у мор. відомстві в Миколаєві (1875–98), був почес. мировим суддею Херсон. округи (1886–95); 1899 вийшов у відставку в чині стат. радника. Власник спадкового маєтку с. Богданівка та Христофорівка на Миколаївщині. Професій. муз. освіти не мав (його наставник з музики – вчитель гімназії, автор хор. співу «Закувала та сива зозуля» П. Ніщинський). Автор першої опери на шевченків. сюжет «Катерина» (1891, вид. 1897). У написаному А. лібрето збережено осн. ідейно-емоц. мотиви поеми, з урахуванням законів сцени введено додатк. сюжетні лінії та епізоди, нар. пісні («Гей, по синьому морі», «Ой у неділю», колискова). Оперу цензура заборонила. Клавір опери видано в Миколаєві за кошти автора 1897, а потім – у муз. редакції П. Молчанова (1897, С.-Петербург). Уперше фрагменти музики виконав 1897 симф. оркестр Микол. відділ. Рос. муз. товариства. Прем'єра опери відбулася 12 лютого 1899 в постановці Товариства русько-малоруських артистів під керівництвом М. Кропивницького (Москва, театр «Акваріум», оркестровка Б. Воячека); згодом її ставили в Одесі (1899, О. Сулова), Львові (1906, М. Садовський; 1908, Й. Стадник), під час гастролей укр. труп у Києві (1899, М. Кропивницький), Миколаєві (1990, М. Кропивницький), Варшаві (1902, М. Ярошенко), Кракові (1913, Й. Стадник, театр «Руської бесіди»), пізніше у Київ. театрі опери та балету (1927, 1957, 1989), Оперній студії Київ. консерваторії (1956), Вінн. муз.-драм. театрі (1958), Дніпроп. театрі опери і балету

(1991), Одес. театрі опери і балету (1991), ін. театрах країни. Оркестровку й муз. редакцію опери здійснювали Й. Прибик (1903), Г. Таранов (1956, нове лібрето Д. Бобиря). М. Вериківський створив сюїту для симф. оркестру на матеріалі опери (1934). А. підтримував дружні й творчі стосунки з М. Кропивницьким, П. Ніщинським, М. Лисенком, кобзарем Т. Пархоменком та ін. Автор двох зб. обробок укр. нар. пісень (80 текстів), загублених разом із частиною родин. архіву, двох романсів («Не співай нам тепер, бандуристе!», «... Я не можу тобі розказати про любов», 1901), патріот. віршів («Можливо, скоро я загину» – 1875, «На вбивство лейтенанта Шмідта» – 1905, поеми «Пилип Орлик» – 1907). Як історик-аматор написав наук.-популярну працю «Історія України- Русі» (С.-Петербург, 1908), у якій висвітлює період до 1907, характеризуючи також осн. етапи й постаті в історії укр. літ-ри (істор.-літ. редакція В. Доманицького). Книга мала широку популярність – була першим щедро ілюстрованим істор. нарисом, написаним українською мовою. М. Грушевський виступив з негатив. оцінкою «Історії». У полеміку включилися В. Липинський, В. Піснячевський, Б. Грінченко, Є. Чикаленко, О. Лотоцький, Г. Хоткевич та ін. Тривалий час книга виконувала функції «загальнонародного підручника» й принесла А. значно більшу славу, ніж його муз. твори (перевид. 1990, 1991, 1994). Був постійним меценатом укр. справи (ж. «Киевская старина», діяльність Г. Хоткевича, україномовна школа в с. Христофорівка та с. Богданівка). Організатор і голова товариства «Просвіта» в Миколаєві (1907–09).

Основні твори

Катерина: Опера в 3 актах. Лібрето по Т. Шевченку. С.-Петербург, 1903.

Основні праці

Історія України-Русі. С.-Петербург, 1908 (перевид. – Краків, 1912; Петроград, 1918; Ляйпциг, 1921; Буенос-Айрес, 1947; К., 1990; 1991; 1993; О., 1994).

Рекомендована література

1. Кауфман Л. С. М. М. Аркас: Нарис про життя і творчість. К., 1958;
2. Сарбей В. Г. М. М. Аркас і його «Історія України-Русі» // УІЖ. 1990. № 7;
3. Ульяновський В. І. «Здається, усьому б допоміг...»: Маловідомі листи Миколи Аркаса // Архіви України. 1993. № 1/3;
4. Його ж. Українська справа Миколи Аркаса і В'ячеслав Липинський // Липинський В. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. К.; Філадельфія, 1994;
5. Його ж. Українська справа Миколи Аркаса // Україна: Культурна спадщина і нац. свідомість, державність. Л., 1995. Вип. 2;
6. Його ж. Микола Аркас «Історія України-Русі» і Михайло Грушевський // Наук. зб. РАУ: Історія і історіографія, джерелознавство. К., 1996;
7. Николаевцы 1789–1999: Энциклопедический словарь. Николаев, 1999.

Бібліографічний опис:

Аркас Микола Миколайович / В. І. Ульяновський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-43245>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).